

ПАРТРЭТ МАСТАКА Ў ЛЮСТЭРКУ ЧАСУ

*Да 90-годдзя Паўла Масленікава
(1914 – 1995)*

Вера Пракапцова

Перада мной дзве фатаграфіі. На адной – маляды, з пышной кучаравай шавялюрай чалавек, які задумліва глядзіць уніз, нібыта "ў сябе", які яшчэ не вызначыўся, не знайшоў свайго "я". На другой – мудры стары чалавек з адкрытым хітраватым позіркам, які выпраменьвае імпульс-наказ усім, хто яго ведае, разумее або жадае зразумець.

Паміж дзвюма фатаграфіямі-абліччамі гэтага чалавека цэлае жыццё – жыццё-гісторыя, жыццё-творчасць, жыццё-імгненне.

Павел Масленікаў нарадзіўся ў 1914 г., за тры гады да сацыялістычнай рэвалюцыі, і пайшоў у іншы свет у 1995 г., праз чатыры гады пасля распаду Савецкага Саюза. Яго асоба фарміравалася паралельна з развіццём савецкай дзяржавы, і ў гэты рознабаковы, складаны і шмат у чым яшчэ не асэнсаваны сацыяльны працэс народны мастак Беларусі, кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР Павел Васільевіч Масленікаў уваходзіў як

актыўны дзеяч мастацкай культуры. Яго дзейнасць была скіравана на стварэнне нацыянальнай тэатральнай культуры, нацыянальнай сістэмы адукацыі і навукі ў галіне мастацтвазнаўства, на развіццё беларускага жыцця.

Як творца ён зведаў перыяды пошуку, асэнсавання, перыяды стварэння задуманага і перыяды расслаблення. Аднак гэтая рытмічнасць часцей за ўсё набывала поліфанічны характар, калі здзяйсненне адной задумы супадала з разгортваннем другой. Так здаралася, калі вучоба ў Акадэміі мастацтваў у Ленінградзе (1949 – 1953 гг.) перасякалася з прэ'емнымі пастаноўкамі спектакляў у Тэатры оперы і балета ("Бахчысарайскі фантан" Б.Асаф'ева і "Прададзеная нявеста" Б.Сметаны – 1949 г., "Салавей" М.Крошнера і "Дэман" А.Рубінштэйна – 1950 г., "Пяццы" Р.Леанкавала і "Запарожац за Дунаем" С.Пуллак-Арцімоўскага – 1951 г., "Іаланта" П.Чайкоўскага і "Страшны двор" С.Манюшкі – 1952 г.), а ў Беларускім драматычным тэатры імя Я.Купалы ў гэты ж час рабілася сцэнаграфія да спектакляў "Шчасце паэта" В.Віткі (1952), "Цудоўны скарб" Малярэўскага (1949). Калі час абароны дысертацыі на вучоную ступень кандыдата мастацтвазнаўства адпавядаў часу прызначэння на пасаду рэктара Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута (1960); калі адстойванне ідэі і само адкрыццё ў 1962 г. Рэспубліканскай школы-інтэрната па музыцы і выяўленчаму мастацтву (якая цяпер называецца гімназія-каледж мастацтваў і носіць імя яго настаўніка І.Ахрэмчыка) адбываліся паралельна з прэ'ерай "Джаконды" А.Панк'елі (1962) і падрыхтоўкай да другой персанальнай выставы мастака ў 1964 г., прысвечанай яго 50-годдзю (першая адбылася ў 1954 г.).

Адзін толькі пералік названых падзей паказвае значэнне дзейнасці Паўла Масленікава для развіцця мастацкага жыцця Беларусі.

Мастацтва ХХ ст. – вельмі шматаблічнае. Мастацкія стылі і напрамкі змянялі адзін аднаго настолькі часта, што, бывала, мастаку было скла-

дана зарыентавацца ў іх разнастайнасці і пры гэтым застацца самім сабою. У пачатку ХХ ст. у адносінах да вызначэння стыляў з'явілася прыстаўка неа-, а ў канцы стагоддзя – прыстаўка пост- і канчаток -ізм. Усе гэтыя "неа" і "ізмы" ўжо практычна выходзяць з мастацкай практыкі. Больш дакладна ўзважыць час, калі праявіцца і замацуецца тое, што мае вечную каштоўнасць.

Для Паўла Васільевіча Масленікава такім вечным стала прырода роднай зямлі. З эцюднікам ён аб'ездзіў і абышоў многія краіны Усходу і Захаду: Індыя, Непал і Фінляндыя, Швецыя; Алтай і Карпаты; Прыбалтыка і Крым; Італія, Францыя і Егіпет; і, безумоўна, усе куточки роднай Беларусі.

Заўзяты вандрунік, ён заўсёды імкнуўся да адной мэты – адлюстраванне прыроды ў пейзажах. Доўгі час ён нават не хацеў мець дачу, лічыў, што кожны раз трэба выязджаць на новыя месцы, узбагачацца новымі ўражанямі і

П.В.Масленікаў. 1938.

П.В.Масленікаў. 1987

знаёміцца з новымі краявідамі. Шматгадовая практыка працы з натуры дазваляла хутка схопліваць "кадр прыроды", яе настрой, каларыт, каляровае гучанне. А сітуацыя для эцюда выбіралася менавіта скрозь абмежаваны "кадравы" прагляд перспектывы. Эцюды яго часта станавіліся кампазіцыйна завершанымі работамі.

У пейзажы – марскім, гарадскім, сельскім – Павел Масленікаў выяўляў вечную прыгажосць. Ён палка працаваў і рабіў тое, што любіў, – у гэтым было яго шчасце. З якім захапленнем

Сакавік. Кардон, алей. 1980.

распавядаў пра сустрэчы з прыродай! Менавіта сустрэчы, таму што ён не толькі назіраў і адлюстроўваў усё жывое – шум вадаспада, шэпт лістоты, пахрустанне шэрані і снегу. Мы нібыта чуюм у яго пейзажах гукі прыроды. Ён чуў і адчуваў жыццё не толькі флоры, але і фауны. Прафесар Гурыі Барышаў часта згадваў, як, будучы разам з Паўлам Васільевічам у лесе, ён раптам пачуў: "Ну, што прыйшоў? Чаго хочаш? Ідзі адсюль! Пайшоў!" Гурыі Іларыёнавіч азірнуўся і ўбачыў спакойнага Паўла Васільевіча, які працягваў пісаць эцюд і размаўляць з ... ваўком, які пастаяў на ўзлеску, а потым павярнуўся і падаўся ў лес.

Не хочацца быць празмерна непасрэднай і прымітыўнай, але ў гэтым выпадку немагчыма ўстрымацца ад прыгожых слоў: жывёльная і раслінная прырода адказвала Масленікаву ўзаемнасцю, яны нібыта пранікалі адзін у аднаго, адчувалі агульныя добры духоўны пачатак. У яго расказах пра пасадкі і эцюды самымі любімымі словамі былі: "Дух захоплівае! Такая прыгажосць!"

Творчыя магчымасці Паўла Масленікава былі велізарныя, духоўны інтэлектуальны зарад магутны. Ён шмат чытаў, удумваўся, пераасэнсоў-

ваў. У жыцці і працы спадзяваўся толькі на сябе. Усе неабходныя рэчы набываліся, а не браліся напакат ці ў пазыку. Ва ўсім была фундаментальнасць, дакладнасць.

Гэтая асаблівая, спадчынна-сямейная рыса гаспадара-хутараніна, самастойнага чалавека спалучалася з унутранай патрэбай пазнання, пашырэння творчых магчымасцей з дапамогай кнігі. Можна менавіта таму ён сабраў вялікую бібліятэку і не кіраваўся пры гэтым модай ці знешнімі атрыбутамі. Кнігі збіраліся пераваж-

на мастацтвазнаўчыя, мемуарныя, філасофскія, эстэтычныя. Кожная кніга была прачытана, прычым з алоўкам у руках.

Кніга, як адзін з сэнсаў жыцця, прысутнічае ўжо ў адной з ранніх жывапісных работ Масленікава. Гэта – партрэт дачкі. Аднойчы, калі я захварэла, бацька ўзяў эцюднік і пачаў пісаць мой партрэт, ён так і застаўся незавершаным... Сумны твар школьніцы (здаецца, я ў той час вучылася ў 1-ым ці ў 2-ім класе) прапісаны выразна, позірк звернуты за акно. Там, па вуліцы Чычэрына, на якой мы жылі і якая бярэ пачатак ад Опернага тэатра, праходзілі пасля рэпетыцыі артысты аркестра з футлярамі, у якіх адпачывалі музычныя інструменты, салісты балета з характэрнай паходкай стройнай, падцягнутай фігуры і "вывернутымі" ў пятай пазіцыі ступнямі ног. Запомнілася, як адна балерына заўсёды ішла з папяровым кулёчкам у руках і пастаянна штосьці жавала. Бацька тлумачыў мне, што яна перажыла ленынградскую блакаду і таму яе не пакідае пачуццё голаду. Другая балерына, каетліва схіліўшы галаву набок, быццам дэманстравала сваю элегантную белую авечую шубку, якая была перацягнута чырвоным раменьчыкам.

Дзяўчынка на партрэце ўглядалася ў рухі "тэатральнай" вуліцы, але позірк сталеючай асобы ўтойваў нешта сваё, асабістае. Рукі ці то аўтаматычна перабіралі нізку караляў, ці то неасэнсавана пастуквалі пальцамі па стосіку кніг; нібы па клавішах раяля, выдавалі дзіцячую непасрэднасць будучай студэнткі кансерваторыі па класу фартэпіяна.

Любоў бацькі да музыкі вызначыла мой прафесійны лёс, яго навуковая захопленасць, дапытлівасць і настойлівасць увялі мяне ў мастацтвазнаўства. Я пачала лепш разумець і яго, і складанасці адносін паміж людзьмі, у думках раіцца з ім. Нашы ўнутраныя, патаемныя размовы служаць абертонам для маіх меркаванняў і дзеянняў.

Некаторыя з жывапісных прац бацькі засталіся для мяне невядомыя. Нядаўна ў майстэрні брата Уладзіміра Масленікава я ўпершыню ўбачыла палатно, якое вядомае глядачу ў рэпрадукцыі. Карціна ўражвае сілаю імгненнага ўздзеяння. Нібыта з вышыні птушынага палёту бачыш ва ўсёй аб'ёмнасці заснежаныя горы і бездань прорвы, завоблачную вышыню і глыбіню зямных нетраў. Магчыма, мастак пранік у таямніцу ўсеабдымнасці прыроды, калі чалавек адчувае сябе маленькай кропкай усяленскага быцця. Карціна заворавае, гіпнатызуе, залучае ў свой свет, у шматгалоснае рознавысотнае гучанне. Адчуваеш паветраную нерухомаць марознага вечара і сам нібыта аказваешся ў гэтай паветранай прасторы, чуеш звонкую цішыню горных масіваў, бачыш ззянне, водбліск апошніх дзённых промняў.

Снежныя лавіны застылі ў руху каляровага ззяння. Бела-ружова-блакітныя снежныя мазкі

Партрэт дачкі. Палатно, алей. 1955.

Місхор. Кардон, алей. 1959.

Масты праз Катунь. Палатно, алей. 1972.

ў кантрапунктычным сугуччы з матавай зеленаю елак адлюстроўваюць цякачасьць і адноснасьць часу, у якім складана вымераць вечнасьць і пераменлівасьць.

Каляровая гама няяркая, вытрыманая ў строгім адзіным каларыстычным сугуччы, успрымаецца намі, глядачамі, як скрозь вуаль марознай смугі. Але ў гэтай колеравай стрыманасьці можна пачуць поліфанічнае гучанне адзінай тэмы, настрой унутранага стану мастака, яго духоўнага свету.

Любоў да прыроды, жаданне пранікнуць у яе таямніцы, думаецца, вызначылі і адзін з навуковых інтарэсаў Масленікава – зварот да філосафіі Гегеля. Павел Васільевіч вельмі падрабяз-

на, дастаткова працяглы час вывучаў асноўныя працы нямецкага філосафа. Кожнаму новаму захапленню ён аддаваўся палка і цалкам. Яму хацелася зацікавіць калег, вучняў і, безумоўна, нас, дзяцей. Мянэ, зусім яшчэ юную студэнтку, літаральна прымусаў перадрукоўваць свае канспекты, у якіх фіксаваў блізкія яму думкі Гегеля, сугучныя адчуванню прыроды тэарэтычныя выкладкі мысліцеля. Цікавы, напрыклад, такі запіс: "Мастацкае сузіранне пачалося са здзіўлення. (Чалавек, якога нічога не здзіўляе, знаходзіцца ў стане атупеласці)." "Прадметны свет (рэкі, зоркі, неба), узведзены ва ўяўленне, атрымлівае форму ўсеагульнасці". "Спачатку раскрыццём усеагульнасці служыць прырода,

яе з'явы, дзе чалавек толькі прадчувае абсалютнае і робіць для сябе наглядным яго ў форме прадметаў прыроды. Тут бярэ свой пачатак мастацтва". "Веданне сябе ёсць прынцып свабоды". Пераасэнсоўваючы словы Гегеля аб тым, што "метафара – скарочанае параўнанне. Яна дае вобраз, пры гэтым апускае сэнс, які згадваецца без адзначэння ў вобразе", Масленікаў робіць асабістую выснову: "Мастацтва – гэта метафара: выява прыроднага і пачуццёвага выказвае духоўнае і чалавечае".

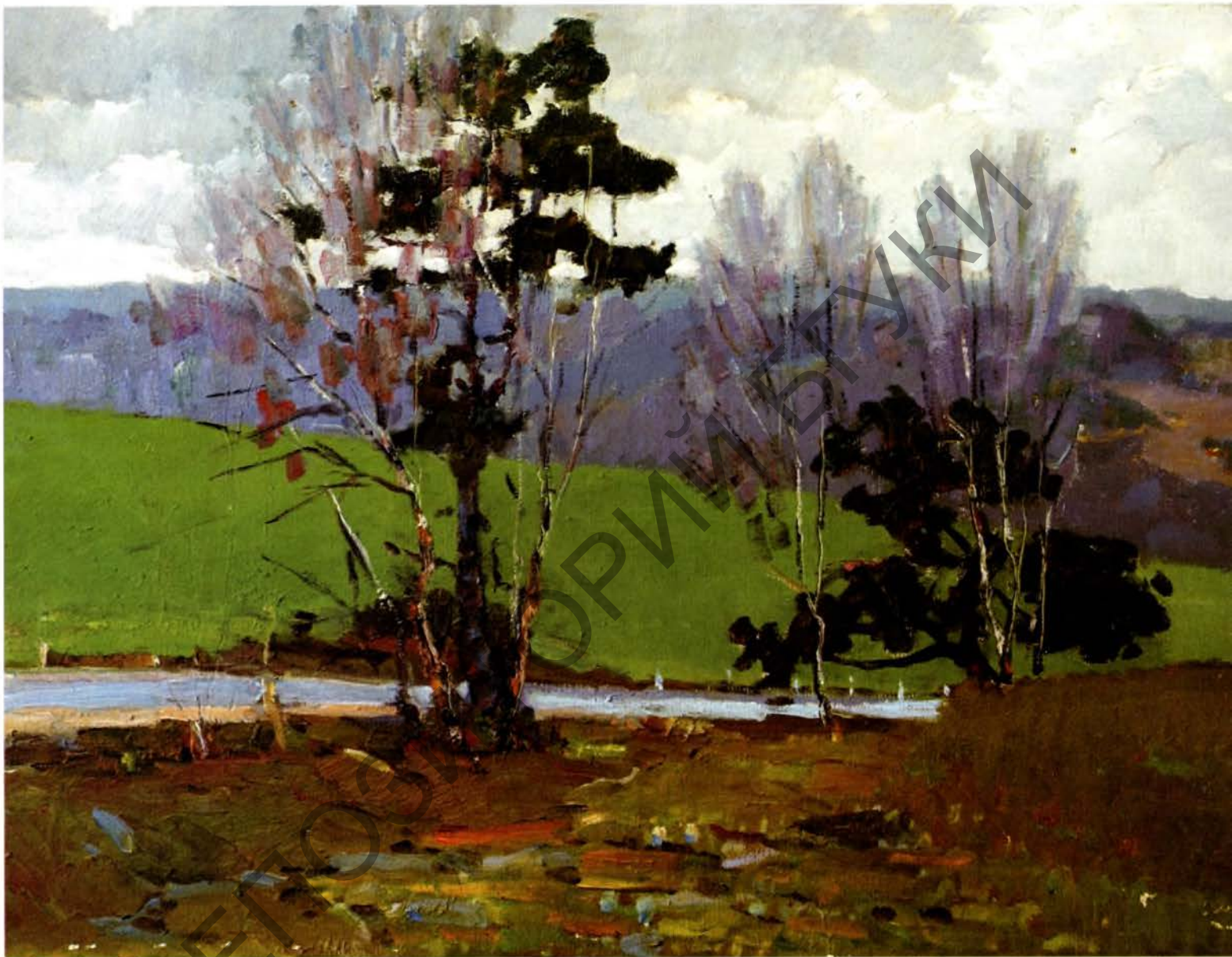
Бацька меў вельмі моцны характар, што дазваляла яму вырашаць многія жыццёвыя задачы. І, відавочна, складанае, насычанае многімі падзеямі асабістае быццё пацвярджалася тэарэтычна, бо ў канспекце Гегеля асобным радком запісана: "Без характару не выступае ніводная індывідуальнасць".

У гэтым захапленні філосафіяй Гегеля раскрываліся адзінства яго мастацкіх інтарэсаў, духоўнага вопыту і спробы тэарэтычна асэнсаваць заканамернасці развіцця прыроды і творчасці мастака. Гегель гаварыў: прыгожае адвечнае і аб'ектыўнае.

Здаецца, Павел Масленікаў атрымліваў энергетыку ад усяго – ад людзей, ад птушак, ад зямлі, ад неба. Ён захапляўся і захапляў іншых сваёй эмацыянальнасцю, упэўненасцю і ўменнем пераконваць. У яго было шмат вучняў, кожны з якіх быў па-свайму таленавіты, меў свой характар і асаблівае ўнутранае святло. І Павел Васільевіч імкнуўся выявіць і раскрыць іх непаўторныя здольнасці, не задушыць, а развіць тое новае, што кожны з вучняў мог прынесці ў творчую практыку і мастацтвазнаўчую тэорыю. Ён выхаваў плеяду тэатральных мастакоў, майстроў ужыткавага мастацтва, мастацтвазнаўцаў.

Масленікаў значна пашырыў сістэму мастацкай адукацыі ў Беларусі: ініцыяваў адкрыццё новых спецыяльнасцей у Беларускай дзяржаўнай тэатральна-мастацкай інстытуце і забяспечыў арганізацыю вучэбнага працэсу неабходнай інтэлектуальнай і матэрыяльнай базай. Работа з вучнямі не абмяжоўвалася толькі вучэбнымі аўдыторыямі, часта яны прыходзілі ў майстэрню ці дадому. Згадваюцца доўгія размовы па вечарах, падчас якіх настаўнік шчодра дарыў новыя думкі, ідэі, тэмы, кнігі. Павел Васільевіч быў адкрытым і добразычлівым настаўнікам.

Бацька стаў заснавальнікам творчай дынастыі, першым інтэлігентам у родзе. Існуе вызначэнне: інтэлігент – гэта чалавек унутрана незалежны. Такім быў сам Павел Васільевіч, такімі ён выхаваў сваіх нашчадкаў. Ён шмат зрабіў для сям'і, яго дзеці і ўнукі працягваюць творчую, педагогічную і грамадска-арганіза-

Рунь. Палатно, алей. 1974.

цыйную дзейнасць свайго бацькі і дзеда.

Я памятаю бацьку заўсёды наперадзе. Калі захрасала машына, ён першы ішоў яе выцягваць, калі пераязджалі ў новую кватэру, ён першы ішоў азеляняць тэрыторыю двара, высаджваў дрэвы і кусты, вазіў іх з лесу; ён збіраў мастакоў для паездкі на Алтай. Ён захапляў сваім прыкладам, за ім імкнуліся, але да канца вытрымлівалі не ўсе.

Масленікаў першы падараваў калекцыю сваіх жывапісных работ роднай зямлі – Магілёўшчыне. Гэта першая ў нашай краіне аўтарская галерэя, першы абласны музей, які носіць імя беларускага мастака, які нарадзіўся, вырас, сфарміраваўся і адбыўся як грамадзянін у Беларусі.

Ён ніколі не рабіў спецыяльных захадаў дзеля кар'ернага ўзвышэння, ніколі не жыў "з аглядкай". Яго не цікавіла кар'ера сама па сабе. Але ён разумее, адчувае свае магчымасці. І жыццё гэта падцвердзіла: таленавіты мастак, добры арганізатар, актыўны педагог, мастацтвазнавец, які грунтоўна і самастойна мысліць, дзейсны грамадскі чалавек.

Лёс сваіх работ мастак вырашыў адназначна. Павел Васільевіч Масленікаў падараваў 130 жывапісных палотнаў Магілёўскаму музею. Ён выбраў лепшыя карціны з аграмаднай колькасці створаных работ. Масленікаў працаваў шмат, яго цікавіў сам працэс творчасці. На апошніх дзвюх персанальных выставах, прысвечаных

яго 75- і 80-годдзю, экспанаваліся толькі работы, створаныя за пяцігоддзі, якія папярэднічалі выставам.

Што ты зрабіў у жыцці – гэта тваё. Усё, што створана і здзейснена Паўлам Васільевічам Масленікавым, будзе заўсёды заставацца ягоным. Гэта – прадвызначанасць яго лёсу.

Усе карціны, якімі праілюстраваны артыкул, знаходзяцца ва ўласнасці сям'і мастака. Друкуюцца ўпершыню. Фота А. Спрычана.

З 2 па 12 лютага 2004 года ў Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь адбылася юбілейная выстава на роднага мастака Беларусі П.Масленікава.